

УДК 930.253(092)(477)

Таїса Сидорчук

**ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА ОПРАЦЮВАННЯ
АРХІВНИХ КОЛЕКЦІЙ УНІВЕРСАЛЬНИХ УЧЕНИХ
(на прикладі роботи з особовим архівом Омеляна Прицака)**

У статті проаналізовано архівну складову наукової спадщини видатного вченого О. Прицака, що зберігається в Меморіальному кабінеті-бібліотеці Омеляна Прицака Національного університету «Києво-Могилянська академія»; головну увагу звернуто на розкриття особливостей змістовного наповнення та розмаїття видів і типів документів архівної колекції вченого, а також пов'язані з ними вимоги і особливості її систематизації та опрацювання.

Ключові слова: архівна колекція О. Прицака, архівний документ, систематизація, збереження документів.

В статье проанализирована архивная составляющая научного наследия выдающегося ученого О. Прицака, которая хранится в Мемориальном кабинете-библиотеке Омеляна Прицака Национального университета «Києво-Могилянська академія»; главное внимание обращено на раскрытие особенностей содержательного наполнения и разнообразие видов и типов документов архивной коллекции ученого, а также связанные с ними требования и особенности ее систематизации и обработки.

Ключевые слова: архивная коллекция О. Прицака, архивный документ, систематизация, сохранение документов.

The author undertakes the first attempt to suggest the systematization of the archival component of the scientific heritage of the prominent scholar O.Pritsak. This archival collection is conserved at the Memorial cabinet-library of Omeljan Pritsak located at the National University of «Kyiv-Mohyla Academy». The main attention in research is turned to delineate the peculiarities of the contents and spectrum of the kinds and types of the documents in the context of the requirements of systematization and specifics of the process of elaboration.

Key words: the archival collection O. Pritsak, the archival document, systematization, preservation of sources.

Універсальний вчений (нім.: *Uneversalgelehrte*) – це особистість, яка виявила себе як науковець, що залишив помітний слід у декількох галузях наукових знань. Такими були Йоган Готфрід Гердер (теологія, історіософія, літературознавство, філологія, поезія), Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (філософія, юриспруденція, природознавство, мистецтвознавство, історіософія, політика), Олександр фон Гумбольдт (географія, етнографія, природознавство), Бенедетто Кроче (філософія, історія, літературознавство, культурологія), Агатангел Кримський (орієнталістика, історія, культурологія, мовознавство) та ін. Безперечно, таким був і Омелян Прицак (1919–2006), який став ученим світового рівня в декількох галузях науки: філологія, лінгвістика, орієнталістика, історія.

Унікальність О. Прицака не лише у вітчизняній, а й у світовій науці, завдяки енциклопедичності його знань, пошукам власного методу наукового пізнання, новизні інтерпретації джерел, різноманітності наукових інтересів, багатоплановості науково-організаційної діяльності, масштабності втілюваних ним наукових проєктів, а пріорити визначають його особовий архів як

історико-культурне надбання світової і української науки¹. Така характерна для нього риса, як надання ним пріоритетного значення писемним джерелам у постановці та розв'язанні наукових проблем, не могла не відобразитися на ставленні вченого до свого власного архіву, його формуванні, систематичному комплектуванні, використанні і збереженні. Свідоме формування свого архіву відноситься до періоду навчання О. Прицака у Львівському університеті (1936–1940) і далі продовжувалося впродовж усього його життя попри неодноразові втрати та несприятливі життєві обставини, спричинені службою в Радянській армії, Другою світовою війною, частими переїздами, зміною місця проживання тощо. Систематичне комплектування його архіву розпочалося з часу навчання та захисту ним докторської дисертації в Геттінгенському університеті (1946–1948 рр.). У результаті за майже 60 років активної наукової діяльності вчений зібрав, окрім цінної наукової бібліотеки, значну за обсягом та багату за змістовним наповненням архівну колекцію.

Значення, яке надавав О. Пріцак власній бібліотечній та архівній колекціям, виявилось не лише в їхньому кількісному та якісному комплектуванні, а й у створенні вченим умов для їх належного збереження та зручного користування. Для упорядкування і зберігання бібліотеки та архіву у своєму приватному будинку він придбав спеціальні металеві стелажі і металеві модульні шафи-сейфи. Для окремих рукописних і друкованих видань бібліотеки, а також для документів архіву вчений купив спеціальні картонні футляри і коробки-контейнери різного формату².

Архів О. Пріцака є складовою частиною цілісної наукової спадщини вченого, що після перевезення її в Україну в 2007 р. зберігається в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» і становить окремий структурний підрозділ наукової бібліотеки університету – «Меморіальний кабінет-бібліотека Омеляна Пріцака»³. Бібліотечний фонд спадщини О. Пріцака у 2007–2008 рр. опрацьовано співробітниками Наукової бібліотеки НаУКМА, його електронний каталог, що налічує близько 20 тис. одиниць, розміщено на сайті бібліотеки. Книги та періодичні видання бібліотечного фонду активно використовуються в учбовій і дослідницькій роботі не лише студентами і науковцями НаУКМА, а й інших навчальних і наукових закладів України і зарубіжжя.

Архівна складова колекції зберігається в окремому приміщенні Меморіального кабінету-бібліотеки Омеляна Пріцака, де нині й відбувається опрацювання її, зокрема після завершення первинного розбирання архіву здійснюється внутрішня фондова структуризація документів на рівні розділів, підрозділів і справ відповідно до методики роботи з документами особового походження⁴. На відміну від існуючого каталогу бібліотеки⁵ О. Пріцака, створеного з ініціативи вченого в його останні роки життя при його співпраці, жодного опису архіву здійснено не було. Попри відсутність прижиттєвого опису архіву його власника, а також неодноразові переміщення наукової колекції в США, через розмитнення її на українському кордоні, розпакування в НаУКМА, основні принципи його систематизації фондоутворювачем збереглися. У зв'язку з цим одним з головних завдань при опрацюванні архіву О. Пріцака стали пошуки оптимального співвідношення між принципами систематизації архіву самого вченого і вимогами, які висувуються до роботи з документами особового походження відповідно до вітчизняних правил та порядку опису їх. «Архівний почерк»

О. Пріцака в згрупованих ним окремих комплексах документів не змінено, що створюватиме можливість дослідникам наукової біографії вченого точніше зрозуміти ті чи інші події, обставини і участь у них самого фондоутворювача. Та частина архівних матеріалів, які не систематизувалися науковцем спеціально або точно групування яких внаслідок переміщення їх у межах колекції тепер неможливо відтворити, структуруються за загальноприйнятими правилами роботи з документами особового походження. Такий підхід в опрацюванні архіву відповідає й одному з основних завдань у цілому архівній справі – створення умов для високоякісної організації користування архівними документами сучасним і наступними поколіннями дослідників.

У результаті первинного розбирання документів архіву, аналізу принципів комплектування і систематизації їх самим вченим, вивчення опублікованих матеріалів про його життя та наукову діяльність⁶, студіювання опублікованих бібліографій його праць⁷, ознайомлення з інтерв'ю, аудіо- і телезаписами за його участі, а також спілкування з людьми, які безпосередньо знали і співпрацювали з ним, було розроблено Схему систематизації цього особового архіву. Його схема відобразила змістовне наповнення архівної колекції вченого, його власні підходи комплектування і систематизації архіву, особливості окремих груп і комплексів документів. Очевидно, що в процесі подальшого опрацювання архіву схему буде відшліфовано і уточнено.

Будучи віддзеркаленням активної і плідної багатолітньої наукової діяльності О. Пріцака та його неординарної і яскравої особистості як науковця і людини, архів має низку притаманних йому особливостей, що позначаються на його опрацюванні на всіх рівнях.

Інформативно-документальна повнота колекції. Однією з характерних рис особового архіву О. Пріцака є наявність документів, які відображають усі періоди життя вченого і всі етапи його дослідницької, науково-організаційної, викладацької та громадської діяльності. Попри весь драматизм, втрати, духовно-матеріальну руйнацію ХХ ст. і безпосередню участь О. Пріцака в подіях, що відбувалися, зокрема, в Європі в 1930–1950-х рр. або його пряму чи опосередковану залежність від цих подій, фактично жодна важлива сторінка особистої та науково-творчої біографії вченого не «загубилася» з плином часу. Наприклад, комплекс особових офіційних документів О. Пріцака містить: свідоцтво про народження, видане Львівським архівом записів

актів громадянського стану в 1968 р. на письмове звернення О. Прицака⁸; посвідчення за кожні півроку навчання в Тернопільській початковій школі і Першій державній гімназії м. Тернополя, свідоцтво *dojrzałości*, видане екзаменаційною комісією Львівського шкільного округу в 1936 р. для вступу до Львівського університету; студентські квитки та залікові книжки Львівського університету польського (1936–1939) і радянського (1940) періодів, Берлінського університету (1943–1944); посвідчення особи різних років і різних держав (1938–1939, 1940, 1943–1945, 1946, 1951–1952, 1958), зокрема, п'ять посвідчень екзаменаційної комісії Львівського університету про здачу п'яти магістерських іспитів (з давньої історії, історії турецької і арабської літератури, географії, етнографії і історії Туреччини й Аравії, описової граматики арабської мови та описової граматики турецько-османської мови) від 6 червня 1939 р., посвідчення рядового бійця-червоноармієця РККА від 9 січня 1941 р., посвідчення про роботу в філіалі адміністрації академії наук у Львові від 1 червня 1942 р., посвідчення докторанта Геттінгенського університету (1946–1947) тощо; посвідчення особистості Міжнародної організації біженців при ООН від 5 жовтня 1950 р., паспорти ФРН і США, читацькі квитки, зокрема, бібліотеки Берлінського університету, Національної бібліотеки у Відні від 7 листопада 1944 р., Пруської державної бібліотеки від 7 липня 1943 р., Дипломатичного архіву Міністерства зовнішніх справ Франції від 2 вересня 1988 р. тощо; дипломи про присвоєння ступеня доктора філософії ухвалою філософського факультету Геттінгенського університету від 1 червня 1949 р. та почесних звань університетів різних держав; членські квитки багатьох наукових, та громадських організацій, різноманітні довідки різних років тощо.

Уже цей побіжний перелік окремих особових документів О. Прицака свідчить про різноманітність їхніх видів, особливості їхнього призначення та специфіку умов функціонування. Декілька документів одного й того ж виду, проте підготовлених і виданих у різні роки, за різних воєнно-політичних обставин і в різних державах, зафіксували не лише біографічні дані про нього, а й містять інформацію до біографій інших науковців, які візували і підписували документи, дають можливість порівняти особливості організації навчального процесу і культуру діловодства в системі університетської освіти декількох держав кінця 1930 – початку 1940-х рр. Наприклад, три види студентських квитків,

залікових книжок і дипломів Львівського університету польського періоду, Львівського університету радянського періоду і Берлінського університету відрізняються не лише мовою, а й структурою, формою, розміром, вимогами до їх оформлення тощо. Загальна кількість особових оригінальних документів О. Прицака складає близько 150 одиниць, стан збереженості яких, за незначним винятком, задовільний. Різноманітність його особових документів під час їхнього опрацювання вимагає володіння декількома мовами, відповідних знань специфіки їх виготовлення та функціонування.

Повно представлені в архіві групи документів наукової і творчої діяльності вченого, зокрема авторські рукописи багатьох наукових праць (монографій, статей, рецензій, підручників і навчальних посібників, лекційних курсів, передмов, відгуків на наукові проекти, бібліографій, текстів доповідей, виступів, промов тощо). Особливістю її є значна кількість примірників і варіантів однієї праці – рукописні, машинописні, верстки, частина з яких має правки автора або редактора. Частина наукових праць, окрім авторського тексту, поєднана з різноманітними дослідницькими матеріалами О. Прицака, його виписками з праць інших науковців, особистими нотатками до даної теми, бібліографією, копіями історичних джерел, карт, зображень і копіями окремих праць або їхніх частин інших авторів. Під час опрацювання архіву названі допоміжні матеріали, однозначно, залишаються разом з текстом/текстами наукової праці, творячи цілість на рівні архівної справи.

З огляду на життєві обставини О. Прицака, особливо періоду кінця 1930-х і 1940-х рр., значну історичну цінність становлять ранні праці вченого. В архіві зберігаються майже всі його праці, що були написані в 1937–1946 рр., тобто до захисту ним дисертації і отримання ступеня доктора наук. Зазначені роки були надзвичайно важливими, оскільки в цей час відбувалося формування О. Прицака як науковця в середовищі і під безпосереднім впливом видатних учених різних наукових шкіл і генерацій (польські професори Адам Шельонговський⁹, Владислав Котвич¹⁰, Роман Інгарден¹¹, Казімеж Айдукевич¹², українські вчені Теофіл Коструба, Іван Крип'якевич, Агатангел Кримський, німецькі професори Ріхард Гартман¹³, Ганс Гайнріх Шедер)¹⁴ та в умовах чотирьох державно-політичних утворень (Польщі – Другої Речі Посполитої, СРСР, Німеччини Третього Рейху, ФРН). Тоді він навчався у трьох університетах

(Львівському, Берлінському та Геттінгенському) і в аспірантурі Академії наук УРСР в Києві, працював в історично-джерелознавчій комісії, комісіях давньої історії України і нової історії України НТШ, у Львівському філіалі Інституту історії України, проходив строкову службу в радянській армії в Уфі і в Білій Церкві, брав участь у воєнних діях у перші місяці Другої світової війни на території України.

Попри воєнний час, численні зміни місця проживання (Тернопіль, Львів, Київ, Уфа, Біла Церква, Берлін, Геттінген, Кіль, Гамбург, Бостон, Сіетл, Уельс), часті переїзди не тільки з міста в місто, а й міжконтинентальні подорожі, О. Пріцаку вдалося зберегти більшість своїх ранніх робіт. Слід зазначити, що йдеться про друковані праці, рукописи яких, на жаль, не збереглися. В автобіографічному нарисі вчений вказав ще на декілька своїх та спільних науководслідницьких робіт, що не були надруковані, та рукописи і матеріали яких були також втрачені у воєнний і повоєнний час або доля яких залишилася невідомою. Так, у 1937–1939 рр. він разом з іншими молодими дослідниками історико-джерелознавчої комісії НТШ під керівництвом І. Крип'якевича і Т. Коструби готували бібліографію історії України на основі «Історії України-Руси» М. Грушевського. За словами вченого, учасники цього склали тисячі бібліографічних карток, місце знаходження яких після 1939 р. йому з'ясувати не вдалося¹⁵. Під впливом дискусії в українському науковому середовищі в еміграції і в Галичині О. Пріцак протягом 1937–1943 рр. працював над розвідкою про формування української нації, але її втрачено у воєнний час¹⁶. Скорочену версію цієї праці під назвою «Історія формування української нації» ним виголошено 25 лютого 1943 р. на засіданні Літературно-мистецького клубу у Львові. Вона викликала другу хвилю дискусії в українському інтелектуальному середовищі¹⁷. В архіві є машинописний текст цієї доповіді обсягом 26 аркушів (на останній сторінці його написано: листопад 1942 р. – січень 1943 р.).

Друковані ранні праці вченого є раритетними пам'ятками, оскільки здебільшого зберігаються в одиничних примірниках у вітчизняних або закордонних архівах і бібліотеках. Із 16 надрукованих праць у 1937–1939 рр. львівського періоду в архіві є 15, серед яких газетні статті «Рід Скоропадських. Його зв'язки з Руриковичами й Гедиміновичами», «Роман Мазепи з Фальбовською», «Роля купецтва в охрещенні Руси-України», «Яків Суша. Холмський єпископ

і український історик», «Хуст. Минуле столиці Карпатської України», «Дещо про наш історизм», «Хто такі автохтони Карпатської України?», «Возсоединеніє Унії» 1839 р.», «Методій Терлецький. Його місійна діяльність в Карпатській Україні і Югославії», «Світильник Унії. Методій Терлецький, єпископ Холмський, основник української академії в Холмі (спроба біографії)», «Похід Марвана Ібн-Мухаммеда в Україну 735 р.», «Мукачів. Гніздо ребеліантів і культурний центр». Більшість із них збережено у вигляді газетних вирізок, рідше – цілої газети або ксерокопії.

Названі статті надруковано у львівському часопису консервативно-католицького спрямування «Нова Зоря», редактором якого був відомий галицький журналіст, громадсько-політичний діяч, засновник гетьманського руху в США і Канаді в 1920-х роках Осип Назарук. Саме останній за рекомендацією Т. Коструби подав кандидатуру О. Пріцака гетьману Павлу Скоропадському для написання генеалогічного дослідження роду Скоропадських. З цим завданням молодий дослідник успішно справився і розвідку було опубліковано у гетьманському збірнику «За велич нації»¹⁸ та у вигляді окремого відбитку¹⁹.

З вище згаданого автобіографічного нарису вченого «Мій шлях історика» відомо, що зібраним в роки навчання бібліотеку, яка знаходилася у помешканні його матері у Тернополі, радянська влада конфіскувала в 1940 р.²⁰ Ймовірно, що тоді ж забрали й надруковані праці О. Пріцака. Можна припустити, що після повернення з Києва до Львова взимку 1942 р. він відшукав частину своїх друкованих праць у львівській пресі і, їдучи на навчання до Берлінського університету 1943 р., взяв їх з собою. Таким чином вони збереглися у вченого, оскільки відомо, що протягом навчання у Берліні під час війни він не приїздив до Галичини, а після війни зміг відвідати батьківщину лише в 1959 р.

З ранніми працями О. Пріцака пов'язана ще одна сторінка його біографії – співробітництво в київському часописі «Українське слово», де восени 1941 р. були надруковані дві статті вченого «Анатема» і «Назви Києва в минулому». Довкола «Українського слова» і його літературно-мистецького додатку «Литаври» гуртувалися в основному молоді люди, значна частина яких була родом із західноукраїнських земель, а також з еміграції²¹. Тому не дивно, що О. Пріцак, перебуваючи у Києві восени-взимку 1941 р., відвідав редакцію «Українського слова» і подав свої статті. Про співробітництво

вченого в часописі в 1941 р. свідчить збережена візитна картка його редактора Івана Рогача²². Зрозуміло, що тоді новостворена газета потребувала освічених і талановитих працівників. Тому й не дивно, що І. Рогач запропонував О. Прицаку стати дописувачем її, свідченням чого є написане на звороті візитки рукою І. Рогача прохання до житлового управління міста про виділення квартири «для нашого співробітника п. Омеляна Прицака»²³, датоване 18 листопада 1941 р. Проте він вирішив не затримуватися у Києві і повернувся до Львова, де сподівався на можливість далі займатися науковою роботою в середовищі добре знаних йому науковців. Згідно з написаними, зробленими О. Прицаком на титульних сторінках деяких книг, які зберігаються в бібліотечному фонді його колекції, вчений прибув до Львова в січні – на початку лютого 1942 р. Тим самим він уник трагічної долі багатьох співробітників «Українського слова» та «Литаврів», більшість з яких було заарештовано гестапо і розстріляно в другій половині лютого 1942 р.

В архіві зберігається лише стаття «Анатема» у вигляді ксерокопії, зробленої в 1980-х рр. Слід зазначити, що ця стаття неправильно названа в бібліографії О. Прицака авторства Л. Гайди, а саме як «Анатема Мазепи»²⁴. Щоправда, обидві київські статті автор цієї бібліографії не перевірів *de visu*, що вказано у публікації. Ймовірно, сам О. Прицак не побачив надрукованої статті в «Українському слові» у зв'язку з виїздом з Києва до Львова або з плином часу не міг точно пригадати назву і тому її зафіксовано під зміненою назвою. Отже, ксерокопія статті уточнює названу бібліографію, бо саме ранній період його наукової діяльності, авторські рукописи і публікації вченого збереглися найменше. Зібрані пізніше і збережені ним свої ранні наукові праці дають можливість не лише познайомитися з його першим дослідницьким досвідом, а й простежити взаємодоповнюваність матеріалів різних видів та підрозділів архіву, внести уточнення в бібліографію вченого, а також ще раз переконатися у тому, яке значення він надавав власній архівній колекції.

Архівні матеріали інших науковців. В архіві зберігаються також рукописи праць інших українських вчених, зокрема, Т. Коструби – «До питання про національну психологію у старій (княжій) Україні» (20 аркушів рукописного тексту з правками автора); Л. Білецького – «Руська Правда» й історія її тексту» (машинописний текст обсягом 177 сторінок з правками автора); М. Василенка – «Две недели в Лукьяновской тюрьме

(Из воспоминаний)» (31 сторінка машинописного тексту з правками автора і Н. Полонської-Василенко); Я. Пастернака – «Мої зустрічі зі старовиною (як вступ до передруку праць)». (44 сторінки машинопису); Pasternak J. *Ost-Europas Kultur und Lebensart in der Burgwallzeit.* – Bonn, 1948–1949 (299 сторінок машинопису); Н. Полонської-Василенко – «Україна ХІХ та початку ХХ ст.» (168 сторінок машинопису), «Слобідська Україна» (11 сторінок машинопису), «Південна Україна» (30 сторінок машинопису) та «Бібліографія до розділу «Південна Україна» (обсягом 11 сторінок машинопису). Здебільшого ці рукописи надсилалися О. Прицакові в той час, коли він, як директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, один з керівників Української вільної академії наук, ініціював та брав безпосередню участь у виданні праць українських вчених. Інформація щодо деяких рукописів, планів, структури, термінів і формату їхнього видання є в документах інших розділів архіву, зокрема в листуванні, матеріалах УНІГУ, УВАН, УІТ, НТШ, УВУ та ін.

На відміну від інформації про названі вище рукописні матеріали інших вчених письмових підтверджень про причини і обставини наявності рукописів І. Борщака в архіві О. Прицака поки що не виявлено. Відомо, що останній ініціював у рамках відзначення 1000-ліття хрещення Руси-України масштабний видавничий проект «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства», метою якого було видання кращих зразків давньої української літератури *facsimile* англійською і сучасною українською мовами. Одним із перших планувалось видати «*Diariusz podróży*» Пилипа Орлика, що й здійснено в 1988 р.²⁵ З огляду на дослідницький інтерес до особистості П. Орлика з боку І. Борщака, який протягом тривалого часу збирав матеріали, пов'язані з наступником І. Мазепи, у багатьох архівних та бібліотечних збірках Франції, О. Прицак зацікавився архівом І. Борщака. Серед епістолярної частини архіву листування між І. Борщаким і О. Прицаком не виявлено. Щоправда, виняток складає копія листа І. Борщака до вченого від... 1938 р., зроблена О. Прицаком у той час, коли він, ще студент університету, вже мав на руках першу надруковану працю «Рід Скоропадських (історико-генеалогічна студія)», яку відправив майже одночасно до Д. Дорошенка, Б. Крупницького і І. Борщака з надією на їхні відгуки. О. Прицак невдовзі отримав від усіх трьох учених листи з подякою за надіслану відбитку. Всі оригінали листів не збереглися, а лише ко-

пії їх, зроблені О. Пріцаком у тому ж 1938 р., і чорновики листів самого О. Пріцака до вчених. Отже, питання, як частина архіву І. Борщака, а саме переписаний останнім «Diariusz podróży» Пилипа Орлика українською мовою, потрапила до архіву О. Пріцака і таким чином знаходиться тепер в Україні, є одним із завдань майбутніх досліджень архівної колекції вченого і, зокрема, тієї частини архіву І. Борщака, що після його смерті в 1959 р. залишився у Франції і зберігається нині неопрацьованим.

Епістолярна колекція: Епістолярна колекція архіву характеризується не лише великим обсягом, а й значною інформативно-змістовною насиченістю, широкими хронологічними межами, різноманітністю типів, великою кількістю автографів видатних державно-політичних, громадських діячів, учених і митців. Збірка налічує понад 5000 листів, листівок, телеграм, записок, візитних карток. Основні мови епістолярію: українська, англійська, німецька, французька, італійська, польська, чеська, сербська, болгарська, російська, турецька, шведська, в тому числі приблизно 1/3 листування написано українською мовою, 1/3 – англійською і 1/3 – іншими мовами. Окрім того, в деяких листах є приписки чуваською, арабською, китайською тощо.

Хронологічні межі листування: 1938–2006 рр., тобто майже 60 років. Географія кореспондентів О. Пріцака – із всіх п'яти континентів, у тому числі із більшості країн Європи і Азії. Його кореспондентами були понад три сотні осіб: вчені (видатні, визначні, відомі, маловідомі, початківці різних країн, наукових шкіл і віку), діячі культури (письменники, поети, художники, в тому числі М. Бажан, Д. Павличко, І. Драч, Я. Гніздовський, Л. Гуцалюк), політичні, державні діячі, зокрема, гетьман П. Скоропадський, С. Шемет, церковні ієрархи, зокрема Папа Іоанн-Павло II, кардинал Владислав Рубін, патріархи Мстислав Скрипник, Любомир Гузар.

Згідно із схемою систематизації архіву в розділі «Листування» є підрозділ «Листи О. Пріцака до інших осіб», в якому згруповано не лише чорновики чи копії листів ученого, а й оригінали їх до інших осіб. Зокрема, в збірці є його листи до свого старшого товариша студентських років та викладача Євгена Завалинського²⁶, датовані 1940–1941 рр., тобто періоду строкової служби в Радянській армії. Ймовірно, що після повернення до Львова на початку 1942 р. вчений забрав свої листи у нього. Однією з характерних особливостей значної кількості листів є додатки до них, нерідко

численні, багатосторінкові, з різноманітними типами документів. Кореспонденти відправляли О. Пріцаку з листами свої статті, рецензії, відгуки, подання на наукові стипендії, бібліографії праць, Curriculum Vitae, фотографії, ксерокопії статей із газет і журналів, повідомлення, інформацію про архівні і бібліотечні колекції, копії інших листів, оголошення, запрошення тощо. Є випадки, коли лист і стаття становлять єдине ціле, тобто на початку документа викладено типовий текст листовного повідомлення із усіма «жанровими» ознаками, а далі подано виклад наукової статті теж із дотриманням усіх вимог. Серед авторів, які надсилали подібні листи-статті є його довголітній кореспондент Ярослав Дашкевич, про що він й згадував в одній із своїх статей, присвячених вченому²⁷. Ще одна особливість епістолярної збірки – значна кількість листівок, що містять важливу наукову інформацію, зокрема листівки від І. Крип'якевича, Б. Крупницького, Д. Чижевського, О. Оглоблина, В. Яніва, М. Гринчишина, Я. Дашкевича та ін. Частина листів залишилася без конвертів, частина листів зберігається в комплекті з відповідними конвертами. Крім того, є окремі конверти, які в результаті опрацювання архіву об'єднано з відповідними листами, разом з тим незначна частка конвертів залишилася не укомплектованою своїми листами. І в цьому випадку ці конверти подекуди містять важливу інформацію про склад кореспондентів О. Пріцака, місце перебування одного і другого, час спілкування тощо.

Колекції архіву. В архівній колекції О. Пріцака є декілька власних внутрішніх колекцій, які вчений збирав упродовж усього життя. Одна з них – це збірка наукових праць інших вчених, яка налічує понад 6 тисяч одиниць і структурно належить до архівного розділу «Науково-творчі матеріали та особисті документи інших осіб». Вона містить рукописи, різні варіанти машинописних текстів, і найбільша група – друковані праці. Цю збірку умовно можна поділити на дві групи: до однієї належать ксерокопії праць рідкісних видань, надрукованих у XIX ст. – на початку XX ст., їх виготовлено на замовлення О. Пріцака для своєї наукової і викладацької роботи; другу групу складають праці сучасників О. Пріцака у вигляді відбиток статей із журналів і збірників або ксерокопій статей, надісланих авторами вченому. Частину ксерокопій статей того чи іншого вченого готував сам О. Пріцак. Які саме праці надсилалися авторами, а які О. Пріцак комплектував самостійно, можна визначити, передусім, за численними дарчими написами.

Для збірки також характерне мовне розмаїття – більшість праць написано німецькою, англійською, французькою, польською і українською мовами, однак частина праць – фінською, угорською, чеською, словацькою, італійською, болгарською, румунською, арабською, японською, китайською, корейською, турецькою, азербайджанською, монгольською, на івриті. Враховуючи наукові інтереси вченого і широке коло науковців з різних держав світу, з якими він спілкувався і які надсилали йому свої праці, можна стверджувати, що тепер частина праць є лише в одному примірнику в архіві О. Пріцака, і їх немає в інших вітчизняних архівних та бібліотечних фондах. З огляду на те, що з деякими науковцями О. Пріцак спілкувався і обмінювався працями упродовж десятиліть, унікальність колекції полягає також у тому, що в ній зібрано значні добірки праць одного й того ж вченого. Крім того, враховуючи, що більшість учених займалися дослідженням конкретної наукової проблеми, ця збірка цінна з точки зору концентрації численних досліджень з однієї і тієї ж теми.

Ця збірка є цінною також завдяки великій кількості автографів видатних учених світу. Більшість праць надсилали О. Пріцакові з дарчими написами. Частина з них є розлогими і містять одночасно привітання зі святами чи іншими подіями, побажання вченому і його родині, короткі повідомлення, повне прізвище або чіткі підписи автора і датування. На деяких працях написи емоційно-стримані і офіційні, на зразок «від автора» або рукою автора написано лише його прізвище і дата. До речі, саме дарчі написи нерідко допомагають при потребі встановити автора того чи іншого листа або тексту в інших розділах архівної колекції. Усі дарчі написи і автографи авторів, зрозуміло, відповідно фіксуються в описі в процесі опрацювання цієї колекції.

До раритетних примірників збірки належать, наприклад, праці Михайла Антоновича²⁸, на титульній сторінці кожної з яких є напис «Від автора» чорним чорнилом і напис олівцем, зроблений О. Пріцаком: «Бреслав, 8.07.1944». З огляду на те, що М. Антонович навчався і майже все життя провів закордоном і в Україні за життя не друкувався, у вітчизняних бібліотечних і архівних колекціях знаходиться невелика частка його наукових праць²⁹. Ці публікації М. Антоновича містять важливу бібліографічну інформацію про друкування інших досліджень вченого. Крім наукової та історичної вартості праць, дарчі написи автора і О. Пріцака подають

необхідну інформацію біографічного характеру обох вчених, вказуючи, по-перше, на факт зустрічі і знайомства їх, а також перебування у Вроцлаві влітку 1944 р.

Причина іменування збірки праць інших вчених «колекцією» полягає в притаманних для неї принципів колекціонування: тривалість збирання, системний підхід комплектування, «жанрова» однотипність зібраних матеріалів, обсяг колекції, систематизація зібраного власником тощо. Саме збірка друкованих праць інших вчених в архівній колекції була найретельніше систематизована самим О. Пріцаком. Адже в першу чергу для її впорядкування були придбані вченим картонні бокси, в яких збірку було розміщено в алфавітному порядку прізвищ авторів з відповідними буквеними позначеннями на кожній коробці. Оскільки прізвище автора не завжди значилося на обкладинці відбитку або на першій сторінці тексту ксерокопії, для швидкого знаходження тієї чи іншої праці на кожній з них О. Пріцак простим чорним олівцем великими друкованими літерами зазначав лише прізвище автора. В групу праць одного автора О. Пріцак додавав також рецензії на роботи цього вченого, а також некрологи. Створена О. Пріцаком колекція друкованих праць інших осіб залишається в межах архіву, а також зберігається принцип систематизації матеріалів всередині колекції. Ті праці, які були надіслані вченими О. Пріцакові в останні роки його життя і які були виявлені в архіві під час первинного розбирання його матеріалів серед інших груп документів, долучено до збірки за принципами її власника.

Окрім зазначеної вище колекції в архіві зберігаються ще дві так звані «класичні» колекції – колекція марок і колекція карт, збирати які О. Пріцак розпочав ще в дитинстві, що відіграло доленосну роль в його житті. Розповідь про те, як він став істориком, учений розпочав з опису типової дитячої пристрасності до збирання: «Я дуже рано навчився читати і писати (біля 3 ½ років). Рано теж відкрив пасію для колекціонування. Спочатку це були державні флаги в красках... Опісля прийшли поштові марки, врешті портрети володарів світу із газет. Я старався встановити синхронність моїх збірок. Нарешті, коли мені було десь 8 років, я відкрив географічні атласи та карти. Вродилася тоді мені ідея для кожної держави нарисувати окрему карту із основними статистичними даними (територія, населення, столиця, ім'я володаря, президента тощо)»³⁰. Колекція марок сформова-

на О. Прицаком з надісланих йому із усього світу листів і бандеролей упродовж понад 50-ти років. Частина марок упорядковано і систематизовано вченим, частина марок залишилася невпорядкованою, тобто вирізаною з конвертів або листівок, але невід'єднаною від паперу. В такому вигляді марки зустрічалися серед усіх документів архіву і в процесі його первинного розбирання та подальшого впорядкування їх було долучено до колекції, систематизованої О. Прицаком. Колекція марок є не лише даниною дитячим збирацьким нахилам і інтересам вченого, завдяки географічним, часовим і поліграфічним характеристикам, вона має історичну і пізнавальну цінність.

Колекція карт безпосередньо пов'язана з науково-дослідницькою працею О. Прицака. Вона включає окремі карти великого формату, тематичні комплекти карт, географічні, історичні, топографічні, туристичні, автомобільні тощо. Хронологічні межі колекції – близько 60 років. Карты представляють зразки продукції різних видавництв світу. Слід вказати, що сюди не входять ксерокопії карт, виготовлені на замовлення вченого з історичних документів архівних та бібліотечних колекцій світу; вони зберігаються разом з ксерокопіями інших документів відповідного місця знаходження їхніх оригіналів: наприклад, «Ксерокопії матеріалів Стокгольмського архіву» або «Ксерокопії матеріалів бібліотеки Британського музею» тощо. Треба також зазначити, що О. Прицак, досліджуючи ту чи іншу проблему, сам малював карти, зокрема карти військових і морських походів, подорожей, розселення і міграції народів, розповсюдження мов, назв та ін. Рукописні карти О. Прицака віднесені до групи матеріалів кожної окремої досліджуваної ним теми в розділі «Наукові і творчі документи вченого». Колекція карт включає передусім друковані карти з різних країн світу, що має цінність не лише як самостійна збірка, а й як рідкісний дослідницький матеріал для науковців.

Внутрішня «міграція» документів. Слід зазначити, що архів вченого не був непорушним зібранням документів, що лише механічно і кількісно накопичувалися, хронологічно та подіємо фіксує життя вченого. Навпаки, архівна колекція «жила» таким же насиченим динамікою, мобільністю і мінливістю життям, яким жив її власник. Окремі і навіть цілі групи та комплекси документів «мандрували» в межах архіву, оскільки в той чи інший час, у той чи інший спосіб, неодноразово використовували-

ся їхнім власником – чи для написання наукової праці, чи для читання університетського курсу, або для підготовки тексту виступу, доповіді на науковому симпозиумі, або для рецензування досліджень інших науковців тощо, – через що частина власних рукописів, виписок і копій джерел попередніх років залишалася в матеріалах нової наукової проблеми чи проекту. Наприклад, частина виписок із наукових праць інших учених і численних нотаток О. Прицака, зроблених ним у Геттінгені і Гамбурзі в процесі дослідження тюркських й урало-алтайських мов та підготовки дисертації «Karachanidische Studien I–IV. Studien zur Geschichte der Verfassung der Türk-Völker Zentralasiens» і габілітаційної праці «Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker», використовувалися при написанні наступних праць, а також у його викладацькій діяльності в Гарвардському університеті. Тому частина архівних документів, що датуються 1940–1950-ми рр., «мігрували» до групи документів 1960–1970-х рр. і утворили з ними нову документальну цілість як джерела чи допоміжні матеріали для підготовки чергової публікації або дидактичний матеріал при викладанні. Тому в процесі систематизації архіву вони залишилися в новоствореному вченим комплексі документів.

Цілісність бібліотечного і архівного фондів.

У процесі опрацювання архівної колекції постійно виникає потреба звернутися до бібліотеки О. Прицака. Це пов'язано не лише з необхідністю з'ясувати ті чи інші біографічні факти життя вченого, порівняти рукописи його праць з друкованими примірниками. Книги дають можливість при потребі ідентифікувати авторів тих чи інших рукописів, зокрема листів, оскільки значна частина книг має дарчі підписи авторів. У результаті роботи з бібліотечним фондом було виявлено численні рукописи вченого у вигляді нотаток, виписок, а також листи, конверти, листівки інших осіб, запрошення та інші матеріали, які використовувалися ним на момент читання книги як закладки. Зважаючи на те, що бібліотечний фонд використовується дослідниками і студентами, вказані матеріали вилучаються з книг і відповідно групуються: рукописи з нотатками О. Прицака організовано в окрему справу із зазначенням книги і сторінок, в яких вони були виявлені; листи, часом частини листів, конверти та інші матеріали долучаються до відповідних справ.

Багатомовність архіву. Однією з особливостей архівної колекції О. Прицака є її багатомовність. Він як видатний джерелознавець надавав

великого значення використанню історичних писемних джерел, написаних різними мовами. Навчання в Тернопільській гімназії дало йому знання польської, німецької, грецької і латинської мов, які були обов'язковими навчальними дисциплінами. Одночасно самотужки вивчав іранську мову. У Львівському університеті студент продовжив вивчення перської мови, а також вивчав турецьку і арабську мови, у Берлінському університеті – арабську і старотурецьку мови. З листа до товариша по Львівському університету Євгена Завалинського відомо, що, перебуваючи на строковій військовій службі в радянській армії в Башкирії в 1940 р., О. Пріцак вивчив російську, а також башкирську і казахську мови. Під час навчання і габілітації у професора Г. Г. Шедера у Геттінгенському університеті, науково-викладацької роботи в Гамбурзькому університеті та участі у діяльності Ural-Altai-sche Gesellschaft учений вивчав мови урало-алтайської групи. Готуючи працю «Походження Русі» і досліджуючи великий масив скандинавських джерел він вивчав староскандинавську мову. З переїздом до США оволодів англійською мовою.

Наукові праці і листи О. Пріцак писав українською, німецькою, польською, англійською, французькою і російською мовами, в науково-дослідницькій роботі використовував близько півсотні мов. Таким чином, учений все життя вивчав мови, в тому числі давні мови і рідко вживані, підтвердженням чого є тисячі списаних аркушів різного формату. Це – виписки з різних підручників, історичних джерел і наукових досліджень інших вчених, які робив у процесі вивчення арабської, перської, турецької, огузької, чуваської, уйгурської, туркменської, татарської, староскандинавської, івриту, китайської, японської та інших мов. Ці матеріали є не лише підтвердженням факту знання та використання вченим у науковій праці багатьох мов, одночасно вони розкривають його методику і систему вивчення їх, змальовують його особистісно-психологічний портрет як великоготрудівника, що послідовно і наполегливо попри різні, далеко не сприятливі інтелектуальній праці життєві обставини, навіть після здобуття помітних висот у науковому середовищі вважав необхідним починати вивчення нової мови. У результаті в архіві зосереджена велика за обсягом група документів (виписки, нотатки, мовні порівняльні таблиці, бібліографічні замітки), які можна ідентифікувати як «Матеріали вивчення та дослідження різних мов».

Окрім рукописів та матеріалів, написаних різними мовами, що належать самому вченому, в архіві є документи, наукові праці інших науковців (рукописи і друковані), листи багатьма європейськими та східними мовами, що ставить відповідні кваліфікаційні вимоги до науковців, які опрацьовують їх.

Отже, первинний розбір, вивчення, систематизація і подальше фондування архіву О. Пріцака дає можливість зробити такі висновки:

1. Його архівна колекція містить документи і матеріали, що відобразили усі наукові інтереси, проекти і плани ученого в усіх наукових галузях, якими він займався. Оригінали документів, рукописи вченого та інших науковців, копії історичних документів із відомих архівних і бібліотечних колекцій світу, матеріали наукових форумів тощо торкаються сходознавства, лінгвістики та історії.

2. Архів є складовою і невід'ємною частиною всієї наукової колекції О. Пріцака, який упродовж її формування й використання розглядав і бібліотеку з книжковим фондом та фондом періодичних видань, і колекцію документів та рукописів, навіть мистецьку збірку, як єдине ціле.

3. Архів формувався ним систематично, цілеспрямовано і ретельно понад 60 років, тобто з часу навчання в Тернопільській гімназії, Львівському університеті й до останніх днів життя. Втрати архівної колекції періоду його навчання у Львівському університеті, в аспірантурі у Києві і в Берлінському університеті, так званих «років навчання і мандрів», пов'язані з зовнішніми чинниками, зокрема з конфіскацією бібліотеки радянською владою в 1940 р., бомбардуваннями Берліна у 1945 р. тощо. Сприятливі умови комплектування і збереження архіву почалися з часу навчання в Геттінгенському університеті і захисту дисертації в 1948 р. Після переїзду на постійне проживання до США в 1964 р. він перевіз свої бібліотеку та архів, які в наступні десятиліття систематично поповнювалися.

4. Архівна колекція дає уявлення про О. Пріцака не лише як про універсального вченого, а й як про непересічну особистість у світовій науці і завзятого колекціонера. Архів, як внутрішня дослідницька лабораторія, характеризує його власника не лише як науковця, який теоретично розумів і усвідомлював значення історичних документів, а й який на практиці все своє життя збирав, комплектував, зберігав різноманітні за характером, видами і значущістю джерела – від вхідного квитка до Всеукраїнського антирелігійного містечка у Києві 1940 р. до лис-

тівки від папи Іоанна Павла II, від оголошення про засідання наукового семінару до рукописів інших вчених, усвідомлюючи значущість для історії і науки документів.

5. З огляду на створену самим О. Прицаком систему групування окремих документальних комплексів, з одного боку, та на необхідність підготовки архіву для широкого доступу до його джерел широкого кола дослідників, з другого боку, одним із головних завдань і труднощів в опрацюванні архіву є зберегти принципи систематизації вченого і гармонійно сполучити їх з вимогами, які висуваються у вітчизняному архівознавстві до роботи з документами особового походження.

6. Документи архіву відображають важливі події і проекти світової і вітчизняної науки більше ніж за півстоліття, в тому числі діяльність відомих університетів світу, міжнародних організацій, проведення міжнародних наукових конгресів і конференцій, створення і діяльність міжнародних наукових організацій, товариств і видавництва. В архіві є унікальні документи з історії української науки за кордоном, у тому числі щодо створення і діяльності українських наукових установ – Наукового товариства імені Шевченка, Української вільної академії наук, Українського вільного університету, Українського наукового інституту Гарвардського університету, Канадського інституту українознавчих студій, Українського історичного товариства тощо.

7. Архів О. Прицака є свідченням великої інтелектуальної праці вченого. Тисячі аркушів виписок із наукових праць, довідників, енциклопедій і тисячі бібліографічних карток списані «маковим» почерком вченого, який при цьому використовував те, що було під рукою – звороти машинопису, версток, шкільні зошити і блокноти з обкладинками, конверти найрізноманітнішого формату, які часто складені один в одному в межах однієї теми чи питання і які вимагають скрупульозного, акуратного опрацювання, щоб не порушити авторську логіку і хід його думок.

8. Опрацювання колекцій видатних вчених-універсалів, як показує авторський досвід систематизації колекції О. Прицака, є досить складним процесом, який потребує врахування певних особливостей. Передусім, треба звернути увагу на диференціацію робіт, присвячених якійсь конкретній галузі знань, і робіт міждисциплінарних, які пронизують декілька галузей знань одночасно. По-друге, важливо правильно структурувати великі за обсягом окремі масиви документів, пов'язані, наприклад,

з написанням фундаментальної праці «Походження Русі» або з втіленням Гарвардського проекту відзначення 1000-ліття хрещення Русі-України, або з виданням «Бібліотеки давнього українського письменства». По-третє, необхідно не просто попередньо ознайомитися, а ретельно простудіювати науковий доробок вченого, щоб значний за обсягом комплекс історичних джерел і допоміжних матеріалів було згруповано за відповідними науковими темами чи проблемами.

Подібна систематизація необхідна не лише як допоміжна для науковців різних генерацій у роботі з колекціями вчених-універсалів, а й для самих архівістів, які працюють із документами особового походження видатних діячів світової та вітчизняної науки.

¹ Грунтовне дослідження місця і ролі О. Прицака у світовій і українській науці та його внеску в інтелектуальну спадщину ХХ ст. ще чекає на своїх дослідників. За життя і протягом п'яти років після смерті вченого здійснено певні спроби окреслити значущість його постаті для науки: *Хемич С.* Омелян Прицак – силуетка його студентської і наукової діяльності // *Прицак Омелян.* Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973). – Кембрідж, Масс.; Нью-Йорк: Фонд катедр українознавства, 1973. – С. XIV–XXI; *Дашкевич Я.* Для Омеляна Прицака. Мемуарний жмуток до 75-річчя // *Східний світ* (1994). – К., 1995. – № 1–2. – С. 7–14; *Кочубей Ю.* Слово про Омеляна Прицака // *Східний світ* (1999). – К., 2001. – № 1–2. – С. 6–19; *Потульницький В., Сохань П.* Вчений-енциклопедист української та світової історичної науки (слово про друга та вчителя) // Там само. – С. 20–30; *Гирич І.* Знакова стаття Омеляна Прицака // *Україна модерна.* – 2007. – Ч. 12 (1). – С. 149–169; *Кочубей Ю. М.* Омелян Прицак: служение науке и Украине // *ПолитикаHall.* – 2007. – № 33. – С. 31–33; *Галенко О. І.* Що таке історія України? Що таке історія в Україні? // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки: матеріали міжнар. наук. конф. 28–30 трав. 2008 р. – К., 2009. – С. 45–55; *Дрига І. М.* Внесок Омеляна Прицака у тюркську історичну лінгвістику // Там само. – С. 94–105; *Карабулатова І.* Міф простору в спадщині О. Прицака // Там само. – С. 117–122; *Лучук О. М.* Українознавчі проекти Омеляна Прицака і Юрія Луцького: (на матеріалі листування науковців) // Там само. – С. 160–168; *Недужко Ю. В.* Омелян Прицак та наукове відзначення Тисячоліття хрещення Русі-України // Там само. – С. 199–208; *Кононенко П., Кононенко Т.* Омеляну Йосиповичу Прицаку виповнюється 90 років від дня народження. Великий Предтеча // *Українознавство.* – 2009. – № 1. – С. 25–28; *Потульницький В. А.* Особистість академіка Омеляна Прицака (1919–2006) в рамках наукової проблеми // Ук-

раїнська орієнталістика: зб. наук. праць викл. та студ. Нац. у-ту «Києво-Могилянська академія» і Київ. нац. лінгв. у-ту до 90-річчя професора Омеляна Йосиповича Прицака. – К., 2009–2010. – Вип. 4–5. – С. 6–10; *Дашкевич Я. Р.* Омелян Прицак: життя і творчість – творчість і життя // Там само. – С. 11–15; *Фелонюк А. В.* Омелян Прицак і Наукове Товариство імені Шевченка у Львові (1936–1939 рр.). // Там само. – С. 23–27; *Лучук О. М.* Гарвардський проект Омеляна Прицака // Там само. – С. 28–35; *Калакура Я. С.* Професор Омелян Прицак відродив історіософію в Київському університеті // Там само. – С. 38–44; *Сидорчук Т. М.* Штрихи до портрету Вченого // Там само. – С. 45–48.

² Після перевезення наукової і мистецької колекції О. Прицака до України її розміщено на тих самих стелажах і шафах з використанням тих самих картонних боксів і коробок.

³ Бібліотечну, архівну та мистецьку колекції О. Прицака подарувала його дружина Л. Прицак після смерті вченого у 2006 р. громадській організації «Києво-Могилянська Фундація Америки», яка, в свою чергу, в особі її президента І. Вислоцького 11 жовтня 2006 р. – Національному університету «Києво-Могилянська академія». Копії дарчих заяв зберігаються в тому числі в Меморіальному Кабінеті-бібліотеці Омеляна Прицака при НАУКМА. Перевезення колекції з Бостону (США) до України відбулося у 2007 р. завдяки допомозі «Києво-Могилянської Фундації Америки». НАУКМА створив усі необхідні умови для належного зберігання колекції та її використання студентами і дослідниками, зокрема, для розміщення колекції відремонтовано, пристосовано та обладнано 6 приміщень загальною площею 190,4 кв. м. за адресою: вул. Волоська, 8/5, 4 корпус. Бібліотечний фонд, архівний фонд і мистецьку збірку систематизовано за типологічними ознаками і відповідно розміщено в окремих кімнатах. В усіх приміщеннях, де зберігається колекція і здійснюється її опрацювання, дотримано нормативні параметри світлового, температурно-вологісного і санітарно-гігієнічного режимів. Крім того, відповідно до вимог забезпечення схоронності пам'яток бібліотечних, архівних і музейних установ, приміщення обладнано охоронно-пожежною сигналізацією та засобами пожежогасіння. Меморіальний кабінет-бібліотека Омеляна Прицака офіційно відкрито 14 листопада 2007 р.

⁴ Методологічною базою опрацювання архівної колекції є такі документи та посібники: «Основні правила роботи державних архівів України» (К., 2004), Національний стандарт ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів» (К., 2005), «Методических рекомендаций по работе с фондами личного происхождения (литература и искусство)» (М., 1990), а також інші галузеві методичні розробки, в яких закладені основні вимоги, що стосуються роботи з документами особового походження.

⁵ Цей каталог бібліотеки є в архіві у 2-х примірниках.

⁶ О. Прицак, на жаль, фактично не залишив розлогіх спогадів про свій тривалий життєвий і науковий шлях, насичений подіями, зустрічами і спілкуванням з непересічними особистостями української і світової історії і науки. Наявні лише два біографічних нариси вченого: *Apologia pro vita sua* // *Journal of Turkish Studies*. – Cambridge, Mass., 1978. – № 2. – Р. IX–XVIII; *Мій шлях історика* // *Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. – К.; Кембрідж, 1991. – С. 63–78.

⁷ *Hajda, Lubomyr A.* The Bibliography of Omeljan Pritsak // *Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students*. – Harvard Ukrainian Studies. – Vol. III–IV. – 1979–1980. – Part 1. – Р. 7–50; *The Bibliography of Omeljan Pritsak (1981–1991)* // *Adelphotos: A Tribute to Omeljan Pritsak by his Students*. – Harvard Ukrainian Studies. – 1990. – Vol. XIV. – № 3–4. – Р. 243–248; *Рибалкін В.* Бібліографія праць О. Й. Прицака за 1984–1994 рр. // *Східний світ*. – 1994. – № 1–2. – С. 21–28.

⁸ У справі отримання свідоцтва про народження в 1968 р., окрім самого свідоцтва на типовому бланку УРСР за № 017294, серія I-УР, в архіві ще є декілька документів, зокрема, копія заяви О. Прицака до Самбірського районного бюро ЗАГС Львівської області від 4 червня 1968 р. з проханням видати свідоцтво про народження і з повідомленням особистих даних і зобов'язанням оплатити всі видатки та лист завідувачки районного відділення ЗАГС в м. Самбір Львівської області Л. Герговської з повідомленням про надіслання свідоцтва на адресу консульства в США.

⁹ *Шельонговський Адам (Adam Szelaḡowski, 1873–1961)* – польський історик, в 1907–1939 рр. професор Львівського університету, з 1919 р. – завідувач кафедри суспільно-господарської історії, згодом кафедри новітньої історії, член Наукового товариства у Львові, представник народницької історичної школи. Коло його наукових інтересів: історія Польщі, цивілізацій, історія господарства. Автор багатьох праць, зокрема, «*Chłopi, dziedzice we wsiach na prawie polskim do końca XIII wieku*» (1905), «*Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*» (1905), «*Najstarsze drogi z Polski na wschód w okresie bizantyjsko-arabskim*» (1909), «*Dzieje powszechne i cywilizacji*» (1918), «*Rewolucja Francuska*» (1934). 3 1939 р. – на пенсії, помер у Варшаві.

¹⁰ *Котвич Владислав (Władysław Kotwicz, 1872–1944)* – відомий російський і польський сходознавець, навчався у Петербурзькому університеті на факультеті сходознавства, з 1900 р. – завідувач кафедри монгольської філології Петербурзького університету, член-кореспондент Російської академії наук (1923), дійсний член Польської академії наук, голова Польського сходознавчого товариства (1922–1936), працював співробітником у міністерстві фінансів, неодноразово був учасником експедицій до Калмикії, Північної

Монголії. В 1923 р. прийняв запрошення на роботу до Львівського університету, де завідував кафедрою філології Далекого Сходу. З 1927 р. – редактор журналу «Rocznik Orientalistyczny». Коло наукових інтересів: сходознавство, монголознавство, тюркологія, алтаїстика. Автор багатьох наукових праць, зокрема «Лекции по грамматике монгольского языка» (СПб., 1902), «Опыт грамматики калмыцкого разговорного языка» (Петроград, 1929), «Les pronoms dans les langues altaïques» (Kraków, 1936), «La langue mongole, parlée par les Ouigours Jaunes près de Kan-tcheou» (Wilno, 1939).

¹¹ *Інгарден Роман* (*Roman Witold Ingarden*, 1893–1970) – польський філософ. Вивчав філософію і математику у Львівському і Геттінгенському університетах, у 1918 р. захистив докторську дисертацію у Е. Гуссерля. З 1924 р. працював у Львівському університеті, у 1945–1946 рр. – професор Університету Миколи Коперніка (Торунь), в 1946–1950 рр. і 1956–1963 рр. – Ягеллонського університету в Кракові. Коло наукових інтересів: епістемологія, онтологія і естетика. Автор праць з проблем аксіології, філософської антропології і філософії мови, а також автор перекладу на польську мову низки філософських праць, зокрема, твору І. Канта «Критика чистого розуму».

¹² *Айдукевич Казімеж* (*Kazimierz Ajdukiewicz*, 1890–1963) – польський філософ, видатний представник Львівсько-варшавської філософської школи, викладав у Львівському, Варшавському, Познанському університетах, у 1948–1952 рр. – ректор Познанського університету. В 1953–1963 рр. – засновник і редактор журналу «Studia Logica». Коло наукових інтересів: наукова методологія, логічна теорія науки. Автор багатьох філософських праць: «Z metodologii nauk dedukcyjnych» (1921), «Główne kierunki filozofii» (1923), «Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej» (1928), «Epistemologia i semantyka» (1948), «Logika pragmatyczna» (1965) тощо.

¹³ *Гартман Ріхард* (*Richard Hartmann*, 1881–1965) – німецький сходознавець, член Німецької академії наук, співголова Deutsche Morgenländische Gesellschaft, навчався в Тюбінгенському і Берлінському університетах, працював в Лейпцігському, Кенігсберзькому, Геттінгенському, Гейдельберзькому і Берлінському університетах, з 1910 р. – співробітник видавництва «Enzyklopädie des Islam», з 1947 р. – директор інституту сходознавства. Автор наукових праць з арабістики та ісламознавства, опублікованих, зокрема, в «Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft».

¹⁴ *Шедер Ганс Гайнріх* (*Hans Heinrich Schaeder*, 1896–1957) – німецький сходознавець, єгиптолог, історик релігії. Вивчав класичну філологію у W. Jaeger, середньовічну історію і арабістику у F. Kern в Кільському університеті. В 1914–1918 рр. – учасник Першої світової війни, після якої займався публіцистикою. Під впливом Max Weber повернувся до наукової діяльності. Працював на посаді професора Лейпцігського, Кенігсберзького,

Берлінського і Геттінгенського університетів. Коло наукових інтересів: історія релігій, історія Ірану доісламської доби. Автор багатьох наукових праць, в тому числі «Studien zum antiken Synkretismus», 1926 (у співавторстві з Richard Reitzenstein), «Urform und Fortbildungen des manichäischen Systems», 1927.

¹⁵ Див.: *Пріцак Омелян*. Мій шлях історика. – С. 69. Можливо що бібліографію було виявлено у замаскованій стінній шафі під час ремонту одного з приміщень Інституту суспільних наук у повоєнний час, про що писав Я. Дашкевич у статті «Для Омеляна Пріцака. Мемуарний жмуток до 75-річчя» – С. 12. Адже саме в цій будівлі до війни знаходилося Наукове товариство ім. Шевченка, де й працювала згадувана О. Пріцаком бібліографічна комісія. Я. Дашкевич зазначив, що він бачив папери з почерком О. Пріцака, проте після передачі керівництву Інституту виявлених рукописів, подальша доля їх йому невідома.

¹⁶ Там само. – С. 71.

¹⁷ Перебіг дискусії, спричиненої доповіддю О. Пріцака, висвітлювався в тодішній українській пресі Львова і Кракова. Див.: «Львівські вісті» (Львів), 1943 р. – № 44–46, 50; «Краківські вісті» (Краків), 1943 р. – № 48, 52, 67; «Наші дні» (Львів), 1943 р. – № 4.

¹⁸ За велич нації. У двадцяті роковини відновлення української гетьманської держави. – Львів, 1938. / ред. колегія: Микола Пасічник, mgr. Михайло Карпишин, Теофіл Коструба. Збірник зберігається у бібліотечному фонді колекції О. Пріцака.

¹⁹ *Пріцак Омелян*. Рід Скоропадських (історико-генеалогічна студія). – Львів, 1938. – 21 с. В архіві є два примірники відбитків, цінність яких полягає у наявності перед текстом розвідки рідкісного зображення П. Скоропадського – фотоілюстрації бронзового погруддя, виконаного його донькою, скульпторкою Є. Скоропадською у 1935 р.

²⁰ *Пріцак Омелян*. Мій шлях історика. – С. 65.

²¹ У видавництві «Українського слова» та його літературно-мистецького додатку «Литаври» працювали І. Рогач (головний редактор), О. Теліга, О. Штуль, Г. Гайовий, П. Олійник, М. Антонович, О. Лашенко та ін. Багата інформація про літературно-журналістську роботу співробітників видавництва та про життя Києва першого року війни наявна в книзі: Олена Теліга. Листи. Спогади / упоряд. Надія Миронець. – 2-е вид., випр. – К., 2004. – 400 с.

²² *Рогач Іван* (1913, с. Великий Березний Закарпатської обл. – 1942, Київ) – громадсько-політичний діяч, журналіст, член ОУН, член проводу «Карпатської Січі». В 1941 р. у складі похідних груп ОУН прибув до Києва, де протягом вересня-грудня редагував газету «Українське слово». Через українське державницьке спрямування редакційної ним газети був заарештований гестапо і розстріляний на початку 1942 р. разом з іншими членами її редакції.

²³ Мову оригіналу збережено.

²⁴ Hajda, Lubomyr A. The Bibliography of Omeljan Prizsak. – P. 9.

²⁵ The Diariusz podrożny of Pylyp Orlyk, [vol. 2]; (1727–1731). – Cambridge, Mass., 1988. – Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Texts, vol. 6. О. Прицак був редактором видання та автором вступу під назвою «Pylyp Orlyk's Concept of the Ukrainian Present, Past and Future. – P. XV–XXVII.

²⁶ Завалинський Євген (1910–1980-і рр.) – український вчений, сходознавець, громадський діяч, навчався у Львівському університеті, де захистив докторську дисертацію і обіймав посаду доцента (1936–1940). Автор низки статей з тюркології в польських часописах (1930-і рр.) перебував у Берліні (1941–1942), де співпрацював з німецьким сходознавцем Ріхардом Гартманом. У післявоєнний час емігрував до Австралії, де помер. В архіві О. Прицака є чотири листи Є. Завалинського до вченого (1941–1942) з Берліна і один лист (1966) з Австралії.

²⁷ Дашкевич Я. Для Омеляна Прицака. Мемуарний змюток до 75-річчя // Східний світ (1994). – К., 1995. – № 1–2. – С. 11.

²⁸ Антонович Михайло (1910 – осінь 1955) – український історик. Онук Володимира Антоновича, син Дмитра

Антоновича. Закінчив Український вільний університет у Празі, в 1930 р. захистив докторську дисертацію «Князь Репнін, генерал-губернатор Саксонії», в 1935–1941 рр. працював науковим співробітником Українського наукового інституту в Берліні, а також в університетах Відня і Бреслау. В 1945 р. заарештований у Берліні та депортований до СРСР. За свідченнями політв'язнів загинув у концтаборі Каєркан біля Норильська. Автор праць з української історії XVI–XIX ст., зокрема, науково-популярних нарисів з історії України.

²⁹ У збірці зберігаються такі праці Михайла Антоновича: Der kosakisch-polnische Krieg im Jahre 1630 // Jahrbuch des Osteuropa-Instituts. – 1942. – S. 344–355; Die Deutsche Kaiserfahne im Zaporogischen Heer. – 7 s.; Князь Репнін генерал-губернатор Саксонії. – Берлін. Український науковий інститут в Берліні, 1936. – С. 64; Матеріали про вербування українців у пруську армію XVIII віку. – Прага. Видання Українського історико-філологічного товариства в Празі. – 1937. – С. 7; Переяславська кампанія 1630 р. – Прага: Видання Укр. іст.-філол. т-ва в Празі, 1944. – С. 39.

³⁰ Прицак О. Мій шлях історика. – С. 64.